

İbn Âbidîn'in "Tahbîru't-Tahrîr fî İbtâli'l-Kadâ'i bi'l-Feshi bi'l-Ğabn'î'l-Fâhişi bi Lâ Tağrîr" İsimli Risâlesinin Tahlili*

Gökhan ATMACA**

Öz: Çalışma, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısının önde gelen alimlerinden İbn Abidin'in "fahiş gabin" konusuyla ilgili "Tahbîru't-Tahrîr" adlı eserini tahlil etmektedir. Çalışmada önce "fahiş gabin" hakkında genel bilgi verilmiş, risalenin metodu ve muhtevası tahlil edilmiş, daha sonra kullandığı kaynaklar tanıtılmıştır. Böylece ilgili risalenin telif tarzı ve muhtevası hakkında bir fikir ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbn Âbidîn, Gabin, Hanefi.

Tractate Analysis named "Takhbîr al-tahrîr fî ibtâl al-kadâ' bi'l-fash bi'l-gabn' al-fâhish bi lâ tağrîr" of Ibn Âbidîn

Abstract: In this study investigated İbn Âbidîn's "Gabin Tractate" in terms of text and content who lived in XIX. century and one of the leading scientists of last period. In this study, given general information about Gabin Tractate, introduced method and content of tractate and resources used in tractate as concise. In this way presentation of this tractate will be made and can be found to obtain the opinion about form of tractate.

Keywords: Ibn Abidin, Gabn, Hanafi.

İktibas / Citation: Gökhan Atmaca, "İbn Âbidîn'in "Tahbîru't-Tahrîr fî İbtâli'l-Kadâ'i bi'l-Feshi bi'l-Ğabn'î'l-Fâhişi bi Lâ Tağrîr" İsimli Risâlesinin Tahlili", *Usûl*, 12 (2009/2), 37 - 62.

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, XIX. asırda yaşayan ve son dönem Hanefî fakihlerinin önde gelen alimlerinden olan İbn Âbidîn'in (1252/1836) "Gabin Risâlesi"nin metin ve muhteva yönünden tetkik edilmesidir.

Gabin, iki taraflı akitlerde bedeller arasındaki değer yönünden farklılık ve denksizliği ifade eden, bu sebeple tarafların rızalarını¹ olumsuz yönde etkileyen

* Bu makale yazarın "İbn Âbidîn'in Gabin Risâlesinin Metin ve Muhteva Yönünden Tedkiki" adlı Yüksek Lisans tezinin bir bölümünün tekrar gözden geçirilip yayına hazırlanmasıyla oluşmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü.

bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.² Risâlede mevzu tağrîrle birlikte ele alınmıştır. Bu bağlamda tağrîr, bir kimseyi istenen yönde bir irade³ beyanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanılmayı ifade eder ve hud'a, hılâbe, ğaş, tedlis, hıyâne gibi kelimelerle ifade edilir. Tağrîr, buna maruz kalan tarafın hatalı bir irade beyanında bulunmasına yol açtığından iradenin oluşumunda bozukluk veya rızayı sakatlayan sebep olarak nitelendirilir.⁴

Klasik kaynakların sistematığı dışında, gabnin başlı başına bir mevzuu olarak Hanefî fikhinin son dönem temsilcisi İbn Âbidîn tarafından ele alınmış olması ve bu risâlenin incelenmesi, gabin konusunun tarihi süreç içinde aldığı son döneme ilişkin şeklinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Gabin Risâlesi hakkında genel bilgiler, risâlenin metodu, muhtevası ve risâlede kullanılan kaynakların özlü bir biçimde tanıtımı yapılmıştır. Böylece hem bu risâlenin tanıtımı yapılmış olacak ve hem de risâle formu hakkında genel kanaat edinme imkanı bulunacaktır.

II. RİSÂLE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İbn Âbidîn, "*Tahbîru't-tahrîr fî ibtâlî'l-kadâ'i bi'l-feshi bi'l-ğabn'i'l-fâhişi bi-lâ tağrîr*"⁵ isimli risâleyi 1248 senesi Cemaziye'l-evvel ayında tamamlamıştır.⁶ Risâlenin yazılış sebebi ise kendisine Sayda Körfezi civarından ulaşan bir mektuptur. Bu mektupta o civarın müftüsünün bir satım akdinde meydana gelen probleme verdiği cevaptan bahsedilmekte ve aynı hususta İbn Âbidîn'in görüşü istenmektedir. İbn Âbidîn ilk önce bu mektuba cevap vermeyi lüzumsuz bulmuş, daha sonra hakikatin ortaya çıkması için mektuba cevap vermeyi gerekli görmüştür. Müftünün Nâibi'yle bu hususta yapmış olduğu mektuplaşmanın ardından bu risâle teşekkül etmiştir.⁷

Risâlenin yazılış sebebiyle ilgili bir diğer bilgi, müellifin *Reddü'l-muhtâr* isimli eserinde yer almaktadır. Burada İbn Âbidîn, tağrîr olsun veya olmasın mutlak bir şekilde aldanan kimsenin malı iade hakkına sahip olduğu şeklinde

¹ Bir fıkıh terimi olarak, Rıza, hukûkî işlemlerde iç iradeyi veya irade açıklamasının unsurlarından olan hukukî sonuca erişme iradesini ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Arı, Abdusselam, "Rızâ", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 57-59.

² Bardakoğlu, Ali, "Gabin", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 269.

³ "İrade" terimi için bkz. Apaydın, H. Yunus, "İrade", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 384-387.

⁴ Köse, Saffet, "Hile", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 28.

⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim ed-Dımeşkî (1252/1836), *Mecmû'atü'r-resâ'ili İbn 'Âbidîn*, Dârü İhyai't-Türâsî'l-Arabî, yy.-ts., "*Gabin Risâlesi*", II, 66.

⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 82.

⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 66.

fetva verenlerin hata işlediğini belirtmekte ve buna gerekçe olarak sahih görüşe göre meselenin detaylı bir şekilde ele alınmasının gerekli olduğunu (yani meseleye toptancı bir yaklaşımla cevap vermektense meseledeki teknik ayrımların göz önüne alınarak cevaplanması gerektiğini), fetvanın buna göre verildiğini söylemekte ve inceleme konusu olan risâleyi zikrettiği gerekçeden dolayı yazdığını ifade etmektedir.⁸

Kanaatimizce İbn Âbidîn'in kendisine ulaşan gabin hakkındaki meseleyi dikkate almasındaki en önemli sebep, selefine olan bağlılığı olsa gerektir. Bu kaniya, risâlenin muhtevasında bahsedeceğimiz üzere, İbn Âbidîn'in meseleye verilmiş olan fetvayı Hanefi imamlarının görüşlerine muhalif görmesi ve meseleyi bu bağlamda değerlendirmesi sebebiyle ulaştık.

A. RİSÂLENİN METODU

1. TASNİF METODU

İbn Âbidîn risâleyi kendisine yöneltilen bir soru üzerine kaleme aldığından risâle ikisi kendisine ait olmak üzere dört metinden oluşmaktadır. İlk metin adından bahsedilmeyen bir şahsa ait olup Sayda Müftüsü'ne yöneltilen soru ve müftünün bu soruya verdiği cevaptan müteşekkildir.⁹ İkinci metin, İbn Âbidîn'in ilk mektuba verdiği cevaba yönelik kaleme alınan metindir.¹⁰ Üçüncü metin, Müftünün Nâibi tarafından, İbn Âbidîn'in Sayda Müftüsü'ne yazdığı reddiyeye yönelik yazılmıştır.¹¹ Dördüncü metin, İbn Âbidîn tarafından Nâib'in reddiyesine karşılık yazılmıştır.¹²

2. RİSÂLEDE KAYNAK GÖSTERME METODU

İbn Âbidîn alıntı yaptığı kaynakları değişik kalıplarla ifade etmektedir:

İbn Âbidîn, hem müellifi hem de kitabın bölümünü bir arada vermek istediğinde "allehû + müellif ismi + kitabın bölümü + alıntı"¹³; "müellif ismi + kitabın bölümü + alıntı" gibi kalıplar kullanmıştır.¹⁴

⁸ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim ed-Dımeşkî (1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr*, (nşr. Adil Ahmed Abdulmecid; Ali Muhammed Muavvez), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994., VII, 364.

⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 66-67.

¹⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67-68.

¹¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68-71.

¹² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 71-82.

¹³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68; Remli, Zeynuddin Hayreddin b. Ahmed el-Eyyûbi (1081/1670), *el-Fetâva'l-hayriyye*, (nşr., Muhammed İbrahim), el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Kahire 1882., II, 66.

¹⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68; Remli, *a.g.e.*, I, 234.

Nakil yaptığı kitabı ve bölümü bir arada vermek istediğinde: “kâle + kitap adı + kitabın bölümü”¹⁵ “kitap adı + kitabın bölümü + alıntı” gibi kalıplar kullanmıştır.¹⁶

- ✦ Nakli, kitabın adıyla bölümü arasında vermek istediğinde “kitap adı + alıntı + kitabın bölümü” kalıbını kullanmıştır.¹⁷
- ✦ Yalnızca kitap adını zikretmek istediğinde “kitap adı + alıntı”¹⁸ kalıbını kullanmıştır.¹⁹
- ✦ Müellifin ve kitabın adını bir arada vermek istediğinde “müellif ismi + kitap adı + alıntı” kalıbını kullanmıştır.²⁰
- ✦ Meşhur bir kitabın şerhinden alıntı yaptığı zaman : “kâle + müellif ismi + fi şerhihi ‘alâ + alıntı” kalıbını kullanmıştır.²¹
- ✦ Risale sahibi naklettiği ibarelerin eserlerin hangi bölümünde olduğunu çoğunlukla belirtmiştir. Nakillerin belirtilen eserlerde olduğunu ifade etmek için “fi”, “fe fi”, “an” kalıplarını kullanmıştır.²² Ayrıca naklin belirtilen bölümde bulunduğunu ifade etmek için “min” kalıbını kullandığı da olmuştur.²³ Müellif nakilde bulunurken kimi yerde eseri belirtmekle beraber müellifini belirtmemiştir. Kanaatimizce bunun sebebi eserlerin müellifine aidiyetlerinin meşhur olmasıdır.
- ✦ Kimi nakillerde alıntılanan ibarenin hangi esere aidiyeti ilk bakışta anlaşılammaktadır. Mesela “(kâle) fi Fethi’l-kadîr” şeklinde başlayan nakil ilk bakışta *Fethu’l-kadîr*’den alıntılanmış gibi durmaktadır. Ancak yaptığımız tetkik sonucunda bu ibarenin *Bahru’r-râ’ik*’ten nakledildiğini tespit ettik. Dolayısıyla İbn Âbidin’in kimi nakillerinin hatalı olduğu anlaşılmaktadır.²⁴
- ✦ Müellif kimi yerlerde naklin sonunda “*intehâ mâ fi...*”²⁵, “*intehâ kelâmu...*”²⁶ gibi kalıplar kullanmak suretiyle alıntılanan ibarenin sona erdiğini ifade etmektedir.

¹⁵ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 68, 74.

¹⁶ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 68, 72, 74. Örnek olarak bkz. İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 68; Timurtâşi, Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Gazzi (1004/1596), *Tenvîrü’l-ebşâr ve câmi’ü’l-bihâr*, İstanbul 1860., II, 29.

¹⁷ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 71.

¹⁸ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 72, 73.

¹⁹ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 72.

²⁰ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 72.

²¹ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 74.

²² İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 71, 72, 73.

²³ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 68.

²⁴ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 75; İbn Nüceym, Zeynulâbidin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed (970/1563), *el-Bahrü’r-râ’ik şerhu Kenzi’d-dekâ’ik*, el-Matbaatü’l-İlmiyye, Kahire 1311., VII, 9-10.

²⁵ İbn Âbidin, *Mecmû’a*, II, 71.

- ✦ Risâle sahibi risâlenin son kısımlarına geldiğinde "tenbih" lafzını kullanmak suretiyle gabin mevzuundaki delillerin muhtevası hakkında zihnine sonradan beliren malumatı aktarır. Söz konusu metin "*Uyarı (tenbih)! Şunu bil! Burada şu an aklıma ince bir tahlil ve daha fazla inceleme fikri geldi...*"²⁷ şeklinde devam etmektedir.
- ✦ O gabin mevzuundaki izahlarını bitirdikten sonra ifade edilmesini gerekli gördüğü şeyleri belirtmek için "tetimme" lafzını kullanmıştır. Söz konusu metin "*Son bir ilave (tetimme), bu görev için, ben bu iki kardeşi mazur görmekteyim...*"²⁸ şeklinde devam etmektedir.
- ✦ İbn Âbidîn'e ait metinlerin her birinde sayfa sonunda, içerisinde mevzuu izah edici malumatı içeren birer not düşülmüştür.²⁹ Örneğin, Remlî'nin "*el-cevabu bi kavlihi (1) lâ yasihhu nakzu'l-hükmi'l-evvel...*" şeklindeki ifadelerini alıntılamanın İbn Âbidîn, ibarede de görüldüğü gibi "*kavlihi*" lafzından sonra arapça "bir" rakamı kullanılmak suretiyle sayfa altına "*(1) kavluhu lâ yasihhu*" diye başlayan ve "*ey el-hükümü bi-ennehû bi-misli'l-kıymeti*" şeklinde devam eden not düşmüştür.³⁰ Görüldüğü gibi bu not, Remlî'nin "*birinci hüküm*" sözüyle, piyasada geçerli olan emsal kıymete dair verilen hükmü kastettiğini açıklamaktadır.

3. İKTİBAS METODU

Risâlenin fıkıh literatüründeki yerinin doğru tespit edilebilmesi için İbn Âbidîn'in kaynakları nasıl kullandığının, yapmış olduğu iktibaslarda hangi tercihlerde bulunduğu, bu tasarruflardaki başarı derecesinin niceliğinin anlaşılması önem arz etmektedir.

İbn Âbidîn ilk mektubundaki metinde, alıntıları genelde eksiksiz bir şekilde yapmıştır. Ancak ibarelerin önünü ve arkasını tamamiyle vermemiş, delil olabilecek kısımları almıştır.³¹ Bu metinde, örneğin, Remlî'de "*ennehû in ğarrahû feseha'l-bey'a ve illâ felâ*" şeklinde geçen ibareyi "*in ğarrahû rudde ve illâ felâ*" şeklinde almıştır.³² Böylece yapmış olduğu tasarrufla bey'in hukuki sonucunu belirtmiş olmaktadır. Zira tağrîr sebebiyle akdın feshedilmesinin hukuki sonucu malın geri iade edilmesidir. Görüldüğü gibi İbn Âbidîn tarafından yapılan ve

²⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77.

²⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77.

²⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 80.

²⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68, 80.

³⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68.

³¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, II, 66; Haskefi, Alâuddin Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dimaşkı (1088/1677), *Şerhü'd-Dürri'l-muhtâr fi Tenviri'l-ebâr*, İstanbul 1860., II, 61, 67.

³² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, I, 234.

alıntının farklı olması şeklinde ortaya çıkan tasarruf netice itibariyle muhteva bakımından çok önem arz etmemektedir.

İbn Âbidîn, Nâib'in cevabına karşılık kaleme aldığı ikinci metinde bir kısım ibareyi ve lafzı atlamıştır.³³ Mesela *Dürri'l-muhtâr*'da kısıtlı adına icrâ edilmiş satım akdinin müşteri veya satıcı tarafından devam ettirilmesine yönelik ısrarda bulunmaları durumunda hakimin söz konusu satım akdini feshetmesini anlatan ibare "...ve alime'l-kâdi felehû feshuhû cebran aleyhimâ hakkān li'ş-şer'i" şeklinde geçerken İbn Âbidîn bu ibareyi "...ve alime'l-kâdi fesehahû ..." şeklinde nakletmiş ve "*felahû*" lafzını ibareden çıkarmıştır.³⁴ Kanaatimizce İbn Âbidîn'in buradaki tasarrufu daha doğru ve olması gerekeni gösterir mahiyettedir. Zira "*felehû*" ibaresi yukarıdaki meselede hakime ait bir yetki formunu, metnin devamı ise "*cebran*" ve "*hakkān li'ş-şer'i*" ibareleriyle bir görevi ifade etmektedir. Bu durumda şartın cevabı olarak kullanılan "*fesehahû*" fiilinin kullanılmasının anlam bütünlüğü bakımından daha doğru olduğu söylenebilir.

Risâlede, mukallit hakimin, mezhebin zahiriyle hüküm verebileceği, ilgili fetvanın alimler tarafından şaz rivayete göre verilebileceği açıklanmadıkça bu tür rivayete dayanarak hüküm veremeyeceğine dair *Enfa'u'l-vesâil* isimli eserden yapılan alıntı ile *Reddü'l-muhtâr*'daki aynı kaynaktan aynı meseleye dair alıntı arasında fark bulunmaktadır. Risâle'de yer alan "...zâhiru'l-mezheb..." şeklindeki ibare, *Reddü'l-muhtâr*'da "...zâhiru'r-rivaye..." şeklinde geçmektedir.³⁵ Görüldüğü gibi İbn Âbidîn aynı ibareyi iki farklı eserinde az da olsa farklı nakletmektedir. Bu ve benzeri nakiller İbn Âbidîn'in nakilde bulunurken hangi kıstasları gözettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim "zâhiru'l-mezheb" ile "zâhiru'r-rivâye"nin aynı şeyi ifade ediyor olması, onun yapmış olduğu iktibaslarda kelimeleri birebir alıntılanmadığını ortaya koymaktadır.

İbn Âbidîn bir yerde ise, ibarenin ana temasına bağlı kalmakla birlikte lafızların çoğunda değişiklik yaparak metni kendi ifadesiyle sunmuştur.³⁶ Ancak İbn Âbidîn bu nakli yaparken "*geçen naklin özeti şuydu*" ifadesini kullanarak nakli tam yapmayacağını ifade etmiştir.³⁷ Nakli özetle aktarmasının sebebiyse aynı naklin daha önce Nâib tarafından kullanılmış olmasıdır.

Metin üzerinde yaptığımız çalışmada İbn Âbidîn'in gabin risâlesinde kullandığı kimi nakilleri, *Reddü'l-muhtâr* adlı eserinde ve *Ukûdu Resmî'l-müfti* adlı risâlesinde kullandığını tespit ettik. Bu nakiller "*Enfa'u'l-vesâil*" den,³⁸ "Şu-

³³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74, 75; İbn Nüceym, *a.g.e.*, VI, 294, VII, 10.

³⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 72; Haskefi, *a.g.e.*, II, 22.

³⁵ İbn Âbidîn, *Memû'a*, II, 74; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 564.

³⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77; Remli, *a.g.e.*, I, 232.

³⁷ Nâibin kullandığı nakil için bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69.

³⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 564.

runbûlâlî"³⁹ den, Kutluboğa'dan⁴⁰, İbn Hacer el-Mekki'den⁴¹ ve biraz önce yukarıda ifade ettiğimiz Remlî'den yapılan alıntılardır.

B. GABİN RİSÂLESİNİN MUHTEVASI

Daha önce belirttiğimiz üzere Gabin Risâlesi biri Sayda Müftüsü'ne, diğeri Sayda Müftü Nâibi'ne ve diğeri ikisiyse İbn Âbidîn'e ait olmak üzere dört ayrı metinden oluşmaktadır. Ayrıca Risâle'nin yazılmasına sebep olan fetvâ meselesi de Risâle'nin girişinde İbn Âbidîn tarafından zikredilmiştir. Bu bakımdan muhtevanın daha iyi anlaşılabilmesi ve sistematik bir şekilde sunulabilmesi için bu kısmı beş ayrı başlık altında inceleyeceğiz.

1. SAYDA MÜFTÜSÜNDEN FETVASI İSTENEN MESELE

Tam hukuki ehliyete sahip şahıslarla kısıtlı şahıslar müştereken bir eve sahiptirler. Tam hukuki ehliyete sahip şahıslar kendi hisselerini Zeyd'e satarlar. Aynı şekilde vasi de kısıtlıların hissesini Zeyd'e satar. Zeyd akid esnasında gabn-i fâhiş gerçekleşmediğini gösterir bir belge hazırlar. Bu belgede şu gerekçeleri sıralar:

- ✦ Kısıtlıların hisselerinin satımı hususunda şer'i cevaz bulunmaktadır.
- ✦ Şatış bedeli emsal bedeldir.

Akit tamamlandıktan sonra tam hukuki ehliyete sahip şahıslar ve kısıtlıların vasisi gabn-i fâhiş gerekçesiyle Zeyd'e dava açarlar.

Davanın açılmasıyla birlikte şu sorular gündeme gelir:

- ✦ Bu durumda iddia sahiplerinin davası dinlenir mi?⁴²
- ✦ Hakimin, yazılı belgedeki hususları dikkate almayıp, gerçekleşen olayı ve kısıtlıların lehine bulduğu hususları referans göstererek satım akdini feshetmesi doğru mudur?⁴³
- ✦ Gabn-i fâhiş gerekçesiyle satım akdini feshetmek mezhepte muteber kabul edilen bir görüş müdür?
- ✦ Gabin gerçekleştiğini gösterir delil, müşterinin, bedelin emsal bedel olduğunu gösterir deliline tercih edilir mi?⁴⁴

³⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75, 76; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, VIII, 98.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77; İbn Âbidîn, "Resmül-müftî", *Mecmû'a*, I, 11; Kutluboğa, *Tashihi'l-Kudûri*, 1a-1b, Süleymaniye kütüphanesi, Laleli bölümü, no: 837.

⁴¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77; İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 10; İbn Hacer el-Mekki el-Heytemî, *el-Fetâva'l-kübra'l-fikhiyye*, (nşr., Ahmed Zeyn) Mektebetü't-Türâsi'l-Arabî, Mısır 1987., IV, 304.

⁴² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 66.

⁴³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 66-67.

⁴⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67.

2. SAYDA MÜFTÜSÜNÜN SORULARA CEVABI

Sayda Müftüsü'nün bu sorulara cevabı “*evet*” tir. Ona göre, bahsi geçen dava dinleneceği gibi sözleşme metninde belirtilen hususlar da dikkate alınır. Tam hukuki ehliyete sahip şahıslar akit esnasında ibra gerçekleşmediğini iddia ederlerse, delil getirme sorumluluğu müşteriye aittir.

Müftü soruya verdiği yanıtı Hayreddin er-Remli'den yaptığı alıntılarla delillendirmeye çalışmaktadır:

- ✦ “Yetimin davası dinlenir ve onun, sözleşmenin gabn içerdiği doğrultusundaki delili kabul edilir. Sözleşme metninde belirtilen hususlar dikkate alınır. Müşteri bedelin emsal bedel olduğuna; yetim ise, sözleşmede gabn gerçekleştiğine dair bir delil getirirse, sözleşmede gabn gerçekleştiğini gösteren delil kabul edilir.”⁴⁵
- ✦ “Hakimin tayin etmiş olduğu vasi, ölmüş bir adamın karısının mehri olan üzüm bağını sattı. Daha sonra bu vasi azl edildi ve yerine bir başkası tayin edildi. Yeni tayin edilen vasi, sözleşmenin gabn-i fâhiş içerdiğini iddia etti ve kendi iddiası doğrultusunda delil getirdi. Hayru'r-Remli'de bu soruya şu cevap verildi: Evet, delil kabul edilir.”⁴⁶
- ✦ “Sözleşmede gabinle ilgili delilin tercih edileceği hususu, Bezzaziyye, Hulâsâ, Müştemilü'l-ahkâm ve bunun dışındaki kitaplarda mevcut olduğu gibi, çoğunluğun tercih ettiği görüş de budur. Özellikle sahih görüşleri içermek üzere yazılan eserlerin bir kısmında da bu durum belirtilmiştir. İtimada şayan görüş de budur.”⁴⁷

Yukarıda zikredilen alıntılara dayanarak görüşlerini açıklayan Müftü'ye göre tam hukuki ehliyete sahip şahıslar veya vasi veyahut birbirine hasım olan taraflar (davalı-davacı) dava konusunu hakime arz ederler, davanın akabinde sözleşmenin gabin içerdiği sabit olur; hakim de kıstlılar lehine daha faydalı gördüğü için sözleşmenin feshine karar verirse, verilen karar doğru olur ve yürürlüğe girer. Zira mezhebin temel kaynaklarında gabin gerekçesiyle sözleşmenin bozulacağı görüşünü kabul edenler çoğunluğu teşkil ediyor olup, bunların görüşleri itimada şayandır. Sayda Müftüsü bu görüşlerini Remli'den yaptığı nakille destekleme gayreti içerisinde. Bu alıntıda gabn-i fâhiş gerekçesiyle sözleşmelerin bozulacağına dair fetva verildiği, müteahhirun alimlerinin tağrîr içeren gabn-i fâhiş durumlarında sözleşmenin mutlak surette feshedileceğine dair görüş

⁴⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67; Remli, *a.g.e.*, II, 216. Sayda Müftüsünün “Yetimin davası dinlenir ve...” şeklinde naklettiği metin Remli'de “Ergenliğe ulaştıktan sonra yetimin davası dinlenir ve...” şeklindedir. Bkz. *a.g.e.*, a.y.

⁴⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67; Remli, *a.g.e.*, II, 217.

⁴⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67; Remli, *a.g.e.*, II, 217.

birliğine vardıkları ancak bununla birlikte sırf gabn-i fâhiş gerekçesiyle sözleşmenin feshedilmesini insanların maslahatına daha uygun olmasıyla illetlendirdikleri anlatılır. Ayrıca müftü, hakimın zikredilen durumu dikkate alarak verdiği hükmün yürürlüğe gireceğini, zira bunun en sahih görüş olup alimlerin bir çoğunun da bu doğrultuda fetva vermiş olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Müftü'ye göre hakimın verdiği karar, bir diğer hakime sunulduğunda, bu ikinci hakimın ilk verilen kararı uygulaması gerekir. İlk karar bütün şartları haiz olduğunda, konu ister üzerinde ittifak edilmiş olsun isterse ictihadın caiz olduğu ihtilaf alanlardan biri olsun, verilen bu karar ikinci hakimın bozması uygun değildir. Müftünün bu konudaki görüşlerinin dayanağı ise Remlî'de bulunan şu nakildir: "Üzerinde ittifak edilen görüşlerin bozulmayacağı açıktır. İhtilaf edilen hususa gelince, usûlüne uygun verilen karar ile ihtilaf ortadan kalkar, husumet biter. İhtilafın ve husumetin ortadan kalkması, ümmetin icmâ'ı, imamların ittifakı ile kabul edilen bir husustur. İhtilaf ortadan kalkmışsa, bunu ikinci bir hakime sunmak nasıl caiz olur?"⁴⁹

3. İBN ÂBİDİN'İN SAYDA MÜFTÜSÜ'NÜN CEVABINA REDDİYESİ

İbn Âbidîn, ergenliğe ulaştıktan sonra kısıtlıların, vasilerinin yapmış olduğu sözleşmeye, gabn-i fâhiş içerdiği gerekçesiyle açtıkları davanın dinlenebileceğini kabul etmekle birlikte bu hükmün geçerliliğini, bir takım şartları taşıması şartıyla, müşterinin getireceği delile bağlamaktadır. Buna göre, müşteri sözleşmenin yapıldığı dönemde satış bedelinin emsal bedel olduğunu şer'î bir hakim nezdinde, geçerli bir dava sonucunda tescil ettirmişse kısıtlıların açmış olduğu dava dinlenmez. Müşterinin getirdiği gabin delili, söz konusu şartları ihtiva etmediği takdirde kısıtlıların davası dinlenir. Ona göre, sözleşmenin yapıldığı zamanla ilgili olarak müşteri delil getirmiş ve delil sabit olmuşsa, karşı tarafın şu yeni dönemde açtıkları dava dinlenmez ve onların yeni dönemde gabn-i fâhiş gerçekleştirmesine dair getirdikleri delil kabul edilmez. İki delil tearuz eder ve onlardan birine dayanılarak karar verilecek olursa, ikinci delil dikkate alınmaz. Nitekim İbn Âbidîn'e göre mezhebin kitaplarında meşhur olan görüş budur. Gabnün gerçekleştiğini gösteren delilin tercih edileceğine dair görüş ise, her iki delilden herhangi biriyle karar verilemediği durumlarda geçerlidir.⁵⁰

İbn Âbidîn bu noktada hem kendi görüşünü kuvvetlendirmek ve hem de Sayda Müftüsü'ne cevap olmak üzere Hayreddîn Remlî'ye başvurmakta, onun

⁴⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67. Ancak Sayda Müftüsü'nün burada kullandığı ve Remlî'ye nispet ettiği nakli, İbn Âbidîn *el-Fetâva'l-Hayriyye*'de bulamadığını ifade eder. Biz de yaptığımız tetkik sonucunda *el-Fetâva'l-Hayriyye*'de bu nakli tespit edemedik.

⁴⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67; Remlî, *a.g.e.*, II, 2-3.

⁵⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67-68.

“*kitâbu’-d-dâvâ*” bölümünde “*bir sözleşmede hem emsal bedelin ve hem de gabn-i fâhişin aynı anda meydana gelmesinin imkansız olması*”⁵¹ şeklinde geçen sözleşini delil olarak öne sürmektedir.⁵² Gerçekten İbn Âbidîn’in de belirttiği gibi Remlî’ye göre ilk hükmün bozulması sahih olmaz. Çünkü bu hüküm, geçmişte yargı kararıyla te’kit edildikten sonra verilmiştir. Dolayısıyla bu hüküm bozulmaz ve değiştirilemez.⁵³

İbn Âbidîn, tam hukuki ehliyete sahip şahısların gabn-i fâhiş gerekçesiyle akdi feshetmeleri mevzuunda Hanefî Mezhebindeki görüşleri üç guruba ayırmaktadır:

- ✦ Akit sahih olur, ancak feshedilebilir.
- ✦ Akit feshedilemez.
- ✦ Tağrîr bulunursa feshedilir, aksi takdirde feshedilemez.

İbn Âbidîn’in ifadesine göre Hanefî alimlerin büyük bir kısmı, insanların maslahatını gözetmek suretiyle üçüncü görüş doğrultusunda fetva vermişlerdir. Kendisinin de bu görüşte olduğunu ifade eden İbn Âbidîn, bu tezini te’yit edebilmek için Timurtâşî’nin *Tenvîru’l-ebşâr* isimli eserinde geçen “*gabn-i fâhiş içeren satım akdinde tağrîr varsa, sözleşme feshedilir, aksi takdirde feshedilemez*”⁵⁴ şeklindeki ibareyi delil olarak göstermektedir. Aynı tezin te’yidi için Timurtâşî’den sonra Remlî’yi de kaynak olarak gösteren İbn Âbidîn’in bu eserden yaptığı nakle göre aldatma bulunan yerde, aldatılan tarafın sözleşmeyi feshetme hakkı bulunmaktadır. Yine bu nakilden anlaşıldığına göre bir kısım Hanefî alimleri, gabin sebebiyle sözleşmenin mutlak olarak feshedebileceğini, diğer bir kısım ise, bunun aksini savunmuşlardır. Ancak alıntı kaynağı olan Remlî, aldatmanın bulunduğu durumlarda sözleşmenin feshedebileceği, aksi halde feshedilemeyeceği görüşünün sahih olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

Bundan sonra okuruna seslenen ve “Sen, ergenlik çağına ulaşan kısıtlının tağrîr şartı bulunmaksızın akdi feshetme hususundaki cevabı niçin mutlak verdiniz, dersin” şeklinde soru soran ve “Akıl-baliğ (tam hukuki ehliyete sahip) bir kimsenin değerli veya değersiz bir şey karşılığında kendi adına yapmış olduğu alış verişi sahihtir, derim” şeklinde cevap veren İbn Âbidîn’e göre kısıtlı-

⁵¹ İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, II, 66.

⁵² İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68.

⁵³ İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, II, 66.

⁵⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68; Timurtâşî, *a.g.e.*, II, 29. Timurtâşî’nin ifadesine göre bu konuda verilen en sahih fetva budur.

⁵⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, I, 234-235. İbn Âbidîn, *Fetâva’l-Hayriyye*’nin başka bir yerinde “*Bizim ve insanların çoğunun fetvası bu doğrultudadır*” şeklinde geçen ifadeleri “*Bizim ve ekser ulemanın fetvası insanların maslahatı gereği bu doğrultudadır*” şeklinde kullanarak yukarıdaki görüşünü pekiştirmektedir. bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû’a*, II, 68; Remlî, *a.g.e.*, II, 232.

nın vasisinin durumu ise, bunun aksi doğrultusundadır. Çünkü vasinin kısıtlının malındaki tasarrufu maslahata (kısıtlının lehine) dayalıdır. Dolayısıyla vasinin, kısıtlının malında tağrîr bulunsun bulunmasın gabn-i fâhişle icrâ ettiği satım akdi maslahat dahilinde (kısıtlının lehine) değildir.⁵⁶

Tam hukuki ehliyete sahip şahısların tağrîr içermeyen gabn-i fâhişli akitlerinin feshedilmemesi gerektiğini tekrar vurgulayan ve kendi çağında hakimin tağrîr bulunmamasına rağmen sadece gabin sebebiyle akdin feshi yönünde karar vermesi durumunda, bu kararın yürürlüğe girmeyeceğini ifade eden İbn Âbidîn, bu savını *Dürrü'l-muhtâr*'dan yaptığı iki nakille desteklemektedir. Bu nakillerden birincisinde, mezhebinin güvenilen görüşüne muhalefet edecek şekilde hüküm veren bir hakimin bu hükmünün geçersiz sayılarak bozulacağı, zira fetva için tercih edilen görüşün böyle olduğu,⁵⁷ ikincisinde ise, devlet başkanı (sultan) tarafından mezhebinin sahih görüşüyle hüküm vermekle kayıtlanan hakimin, sadece bu şekilde hüküm verebileceği ve bu konuda bir ihtilafın bulunmadığı ifade edilmektedir.⁵⁸

4. SAYDA MÜFTÜ NÂİBİNİN İBN ÂBİDİN'E REDDİYESİ

Sayda Müftü Nâib'i, gabn-i fâhiş davasında, müşterinin satış bedelinin emsal bedel olduğunu şer'i bir hakim nezdinde tescil ettirmiş olması durumunda davanın dinlenmeyeceği hususunda İbn Âbidîn'le mutabık olduğunu ifade eder. Ona göre bu, bilinen bir şey olup mezhebin kitaplarında da yazılıdır. Nâib, Müftü'nün de bu durumu benimsediğini fakat bilinen bir şey olması veya sorulan soru kadarına yanıt vermekle iktifa etmek istemesi sebebiyle buna değinmediğini ifade eder.

Nâib, İbn Âbidîn'in "tam hukuki ehliyete sahip bir şahıs hakkında doğru görüşün aldatma bulunmadığı takdirde, lehine red muhayyerliğinin bulunmayacağı, hakimin aldatma bulunmadığı halde verdiği red hükmünün geçerli olmayacağı" şeklindeki görüşünü kabul etmediğini ve ayrıca bu görüşün Hanefî mezhebinde de kabul gören görüşün dışında olduğunu ifade etmektedir. Nâib, İbn Âbidîn'in *Dürrü'l-muhtâr*'dan yaptığı "mezhebin güvenilen görüşüne muhalif hükme" dair birinci naklin delil teşkil etmeyeceğini, zira Hanefî alimlerinden hiç birisinin tağrîr bulunmaksızın red muhayyerliğinin zayıf veya güvenilmez olduğunu söylemediğini ifade eder. Dolayısıyla Nâibe göre "mukallid hakimin

⁵⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68.

⁵⁷ İbn Âbidîn, , *Mecmû'a*, II, 68; Haskefi, *a.g.e.*, II, 61.

⁵⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68; Haskefi, *a.g.e.*, II, 67.

mezhebinin güvenilen görüşüne muhalefet etmesi durumunda, onun verdiği hükmün geçersiz olması ve bozulması” görüşü doğru değildir.⁵⁹

Nâib, gabn-i fâhiş durumunda akdin fesh edilebileceğini teyit için daha önce Sayda Müftüsü'nün delil olarak sunduğu nakli⁶⁰ ve bu nakilde ifade edilen görüşlerin “en sahih” ve “müftâ bih” görüş olduğunu ifade eder. Ardından Remlî'den⁶¹, Haskefî'den⁶², Aynî'den⁶³ ve Hamevî'den⁶⁴ nakillerde bulunur ve bunlara benzer görüşlerin mezhebin güvenilir kaynaklarında bulunduğunu ifade ettikten sonra, söz konusu nakillerde gabn-i fâhiş gerekçesiyle red muhayyerliğin güvenilmez görüş olarak belirtilmediğini, aksine bu görüşün müftâ bih ve sahih kabul edilen bir görüş olduğunun belirtildiğini söyler.

Sayda Müftü Nâib'i, Remlî'den yaptığı naklin sonunda tağrîr içeren gabn-i fâhiş durumu için “...bizim ve ekser ulemanın fetvası insanların maslahatı gereği bu doğrultudadır” ifadesinin, mutlak gabn-i fâhiş durumunda red muhayyerliğin işleyeceği görüşünü nakzetmediğini ifade eder. Zira alimlerin çoğu tağrîr sebebiyle red muhayyerliğini kabul ettiği gibi mutlak gabn-i fâhiş sebebiyle de aynı muhayyerliği geçerli saymaktadır. Dolayısıyla Nâib'e göre “gabn-i fâhiş durumunda akit fesh edilir” görüşünü güvenilmez bulanların, bu görüşlerini destekleyecek yeteri kadar kuvvetli delilleri bulunmamaktadır. O halde hakim, mutlak redde dair vermiş olduğu hükmüyle mezhebinin muteber görüşüne muhalefet etmemekte, bilakis vermiş olduğu bu hükümlerle mezhebinde sahih ve

⁵⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69.

⁶⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 67'de geçen bu nakle göre müteahhirun alimleri sadece gabin gerekçesiyle sözleşmenin fesh edilmesini insanların maslahatına daha uygun bulmaktadırlar.

⁶¹ “Bir kimse bir şey satın alsın ve aldığı şeyde de fâhiş gabinle aldansa, o şahsın kendi lehine gabin gerekçesiyle satıcıya aldığı malı iade etme muhayyerliği vardır. Burada insanların maslahatı gereği red'le (malın geri verilebileceği) fetva verilmiştir.” Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69; Remlî, a.g.e., I, 232.

⁶² “Zâhiru'r-rivâye'de aşırı aldanma gerekçesiyle red muhayyerliği yoktur. Gabn-i Fâhiş: Bilirkişinin biçtiği fiyatın içerisine dahil olmayan şeydir. Alimlerden bir kısmı fâhiş gabin varsa mutlak redle fetva verdi. İnsanların maslahatı gereği fâhiş gabin gerekçesiyle bu şekilde fetva verildi.” Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69; Haskefî, a.g.e., II, 29.

⁶³ “Fâhiş Gabinle aldananlar dilerlerse gabin gerekçesiyle satıcıya malı iade edebilirler.” Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69; Aynî, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Musa (855/1451), *Remzû'l-hakâ'ik fi şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire 1894., II, 7.

⁶⁴ “Musannif Kenz Şerhinde Fâhiş Gabin gerekçesiyle red muhayyerliği hususunda ihtilaftan söz etti. Sonra şöyle dedi: Mezhepte gabin gerekçesiyle red muhayyerliğinin bulunmayacağı sabit oldu. Lakin bir kısım hocalarımız redle fetva verdi. Diğer bir kısım, karşı taraf onu aldatmışsa redle fetva verdi. Diğer bir kısmı ise, Zâhiru'r-rivâye'de yer alan mutlak red edemez (geri veremez), şeklinde fetva verdi. Onlardan bir kısmı müşterinin bilmediği durumlarda gabin gerekçesiyle reddi tercih etti. Aynı şekilde müşterinin aldanmış veya aldatılmış olması; satıcının bu durumda olması bu kapsam içerisindedir. Kâri'u'l-Hidâye'nin fetvasında bunlar yer alır. Doğru (muteber) olan görüşe göre, bilirkişinin belirlediği sınır içerisinde kalan fiyat yesîr, girmeyen ise, fâhiştir.” İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 70; Hamevî; Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed (1098/1687), *Gamzu 'uyûni'l-basâ'ir: Şerhu kitâbi'l-eşbah ve'n-nezâ'ir*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985., III, 443.

muteber bir görüşe dayanmış olmaktadır. Öte yandan Nâib'e göre, Haskefi'nin "*Mukallid mezhebinin muteber görüşüne muhalefet ettiği zaman ...*" şeklinde daha önce zikredilen görüşü yerinde bir kullanım değildir. Zira mutlak redde dair verilen hüküm biraz önceki ifadelerden de anlaşılacağı üzere mezhebin muteber görüşüyle çelişmemektedir. Buna göre Sayda Müftüsü'nün "*Hakim bununla fetva verirse hükmü geçerlidir*" görüşü de doğru olmaktadır.⁶⁵ Nâib, burada okuruna hitap etmekte ve "*Bu görüş senin de gördüğün gibi ikinci cevap verenin*"⁶⁶ görüşüyle çelişmektedir" diyerek İbn Âbidîn'in görüşünü reddetmektedir.⁶⁷

Gabn-i fâhiş bulunan satım akdinin feshedebileceğine dair görüşlerin bulunduğu göstermek için Nâib'in, çeşitli kaynaklardan yaptığı alıntılarının tamamına bakıldığında mutlak aşırı aldanmanın yanında "tağrîr bulunan fâhiş gabinli akitlerin" feshedilebilmesinin muteber görüş olarak da sunulduğu, buradan hareketle Nâib'in rivayet edilen görüşlerin tümünü muteber kabul ettiği ve rivayetlerin kabulü noktasında şâz-muteber ayırımına gitmediği görülmektedir.⁶⁸

Nâib, gabn-i fâhişli bir akdin feshi hususunda kendi görüşünü teyit etmek için daha önce Sayda Müftüsü'nün kullandığı fakat Remlî'de bulunmayan nakli delil getirir. Böylelikle Sayda Müftü Nâibi delil getirdiği naklin Remlî'de bulunmamasıyla yanlışla düşmüştür. Yalnız Nâib'in hatası bununla da sınırlı değildir. Zira kendisi bu naklin ardından Remlî'den başka bir nakilde daha bulunur. Bu nakildeki maksadı da Hanefî mezhebi içerisinde gabn-i fâhiş gerekçesiyle akdin feshedebileceği görüşlerinin de bulunduğunu ortaya koymaktır. Kendine delil arayan Nâib getirmiş olduğu bu delilin daha önce Remlî'de olmayan, fakat varmış gibi naklettiği delille çatıştığının farkında değildir. Nâib, Remlî'de bulunmayan alıntıyı delil getirerek gabn-i fâhiş durumunda akdin feshedilmesini Remlî'nin görüşü olarak ifade etmektedir. Ancak bu naklin akabinde getirdiği nakilde Remlî, tağrîr durumunda akdin feshedebileceğini ifade eden nakilleri verdikten sonra "*bizim ve insanların çoğunun fetvası bu doğrultudadır*" demek-

⁶⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69-70.

⁶⁶ İbn Âbidîn kastedilmektedir.

⁶⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 70-71. Nâib metni şöyle bitirir: "*Gerçek, tabi olunmaya en uygun olandır. Allah Teâla Ebû Hanîfe en-Nu'man'a rahmet etsin! O şöyle dedi: "Nebî'den (s.a.v.) gelen Hadis başımız gözümüz üstüne, Nebî (s.a.v.)'in ashabından gelen sözlerden faydalanırız (alırız), onların sözlerinin dışına çıkmayız. Tabiînden gelenlere ise, onların rivayetiyle yarışırız. Onlar adamdırlar, bizde adamız. Bu ölçü anlayış ve dirayet ehli için yeterlidir."* bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 71.

⁶⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69, 70.

tedir. Hal böyle olunca Remlî'den birbirine zıt iki rivayet sunulmuş olmaktadır.⁶⁹

Nâib, İbn Âbidîn'e yanıt verirken kısıtlıların vasisinin icrâ ettiği satım akdini, tam ehliyet sahibi şahısların icrâ ettiğiyle aynı kategoriye koyduğu için, ayrı değerlendirmeler yapmamaktadır. Zira Nâib, gabn-i fâhişi akdin feshi için yeterli görmektedir. Bu durumda doğal olarak vasinin icrâ ettiği satım akdi için ayrı malumata gerek bulunmamaktadır. Bu noktada İbn Âbidîn, Nâib'den ayrılmaktadır. Daha önce belirttiğimiz üzere İbn Âbidîn gabn-i fâhiş gerekçesiyle kısıtlıların vasisinin icrâ ettiği satım akdi feshedilir, görüşünü ifade etmişti. Ancak İbn Âbidîn'in buradaki gerekçesi sırf gabn-i fâhiş değil, aynı zamanda bu satım akdinin kısıtlılar adına vasi tarafından icrâ edilmiş olmasıdır.⁷⁰

5. İBN ÂBİDİN'İN SAYDA MÜFTÜ NÂİBİNE REDDİYESİ

Satırlarına Nâib'i yermekle başlayan İbn Âbidîn, onun, gece vakti odun toplayan bir şahıs gibi⁷¹ ne yaptığını bilmediğini, naklettiği ibarelerin kendi aleyhine delil teşkil ettiğinden haberi olmadığını söylemekte ve "*Hevasını tahrik edene şunu derim/Kendini belaya maruz bıraktın, geç karşıma!*" dizelerini kullanarak manzum bir ifadeyle ona meydan okumaktadır.

İbn Âbidîn okuruna seslenerek reddiyesine şöyle başlamaktadır: "Şunu öncelikle bilmelisin ki, ben önceki cevabı acele yazdım. Orada Müftü'nün cevabı ve onun kardeşinin hükmünde bulunan sakatlıkların tümünü değil, sadece bir kısmını açıkladım. Bunu da o ikisinin (Müftü ve Nâib) cevabımda işaret ettiğim şeyleri anlayacaklarını düşündüğüm için yaptım. Ben, cevabımda kısıtlıların ergenlik çağına girmelerinden sonra açtıkları davanın dinleneceğini zikrettim. Yoksa Müftü'nün 'kısıtlıların vasilerinin davası dinlenir' dediği gibi bir şey demedim. Burada davanın dinlenemeyeceğine işaret vardır. Lakin bunları anlayacak ve işaretlerle kani olacak adam nerde!" İbn Âbidîn, bu sözlerinde ifade ettiği görüşlerini teyit için Fetâva'r-Rahîmiyye'den nakilde bulunur.⁷² Bu

⁶⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 69; Remlî'den nakledilen görüş için bkz. Remlî, *a.g.e.*, I, 232.

⁷⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 68.

⁷¹ İbn Âbidîn'in, Nâibi gece odun toplayan bir şahsa benzetmesinin sebebi, Nâibin, naklettiği ibarelerin "aldatma durumunda gabn-i fâhişin akdi feshinin gerektirdiği" görüşünün daha sahil olduğunu gösteriyor olmasındandır. Yani Nâib ne bulursa nakletmiş, böylelikle gece karanlık sebebiyle göremeyen şahsa benzetilmiştir. Aynı metin içinde "*selin kenara attığı şey gibi*" ibaresi de kullanılmıştır. Bununla da aynı şey kastedilmiştir.

⁷² Söz konusu nakil: "*Vasinin yetime ait ağaçlığı satması hususunda soruldu. Konu yetime has kılınmış (yetim adına kullanılan) arazi hakkındadır. Akarda olduğu gibi bu satışa cevaz veren bir delil var mı? Bu vasinin fâhiş gabin gerekçesiyle açacağı dava dinlenir mi? Veya O ağaçlık vakıf mıdır, değil midir? Cevap: Satış için şer'i bir cevaza ihtiyaç yoktur. Çünkü ağaç menkul mallardandır. O kendisi bizatihi korunan değildir. Vasinin menkul mallarda yaptığı satış şer'i bir cevaza gerek olmaksızın caizdir. Vasinin yapmış olduğu satışta, fâhiş gabin bulunduğu gerekçesiyle, satış bozmak için açmış olduğu dava dinlenmez. Çünkü o, kendi tarafından tamam*

nakle binaen söz konusu vasinin açacağı davanın dinlenmeyeceğini ifade eder. Çünkü vasi davaya taraf olamamaktadır.⁷³ Bununla birlikte satım akdini icrâ eden vasinin dışında ikinci bir vasinin başvurusu üzerine bu davanın dinleneceğini söyleyen İbn Âbidîn'e göre, söz konusu davada Sayda Müftüsü'ne yöneltilen soruda, davanın dinlenip dinlenmemesi hususunda ikinci vasinin söz konusu olmaması sebebiyle 'vasinin açacağı dava dinlenir' diyen Müftü'nün, ikinci bir vasiyi kastetmesi halinde bunu belirtmesi gerekmektedir.⁷⁴

İbn Âbidîn, "emsal bedel" konusunda Sayda Müftüsü'nün vermiş olduğu fetvada birtakım hatalar gördüğünü zikrettikten sonra çeşitli açıklamalar yaparak meseleyi izah etmektedir:

- ✦ İbn Âbidîn'e göre Sayda Müftüsü'nün "buluğa ulaştıktan sonra yetimin açacağı davanın dinlenmesi" ve "ilk vasinin azlinden sonra başka bir vasinin açacağı davanın dinlenmesi" şeklinde Remlî'den nakiller yapması hatadır. Çünkü kural olarak daha baştan birinci vasinin açacağı dava dinlenmeyecektir. Zira bu vasinin çabası, kendi tarafından tamam olan şeyi nakzetzemeye yönelik çabadır.⁷⁵ Ancak hakim bilirkişiye sorarak vasinin gabin iddiasında doğru söylediğini öğrenirse dava dinlenir.⁷⁶ Öte yandan İbn Âbidîn'e göre, bu nakilleri yapmak ve kıyasla fetva vermek suretiyle Müftü, mezhepte icihad edebilecek dereceye ulaştığını iddia etmektedir.⁷⁷
- ✦ İbn Âbidîn'e göre, söz konusu satım akdinde "bedelin emsal bedel" olduğunu gösterir belge bulunduğu için dava sıhhat şartını yitirir. Çünkü "bedelin emsal bedel" olduğu sabit olduğunda gabin davası dinlenemez. Öte yandan Müftü, meseleye verdiği cevapta ibra meselesine⁷⁸ değindiği halde, "bedelin emsal bedel" olduğunun sabit olup olmadığına değinmemiştir. Bu arada İbn

olan şeyi nakzetzemeye çalışmaktadır. Onun çabası red olunur. Ancak istisna ettiği şeyler varsa o zaman başka. Fakat bu iddiası istisna kabilinden değildir. Onun açtığı dava ağaçlığın vakıf olduğu gerekçesiyle, bu durumda, doğru olan davanın dinlenmemesidir. Çünkü bu durumda tezat vardır. Haniye'de de bu görüş yer alır. Şayet bunun üzerine delil getirirse, onun bu delili tercih edilen görüşe göre kabul edilmez. Zeyla'i de Mesâ'ilü Şettâ bölümünde bu yer almaktadır. Bu durumda Allah Teâla en iyisini bilendir." Bkz. İbn Âbidîn, Mecmû'a, II, 71. el-Fetâva'r-Rahîmiyye, 281a-281b, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, no: 2382.

⁷³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 71.

⁷⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 72.

⁷⁵ *Mecelle'nin 100. maddesinde "Her kim ki kendi tarafında tamam olan şeyi nakzetzemeye say' ederse say'i merduttur"* şeklinde ifadesini bulan bu kaideye göre, bir kimse kendi açısından hukuken tamam olan bir şeyi bozmaya çalışamaz. Aksi halde çabası sonuçsuz kalır. Bu konuda ayrıca bkz. Ali Haydar Efendi, *Eminefendizâde Küçük* (1353/1935), *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkam*, Matbaa-i Ebûzzıya, İstanbul 1912., I, 204.

⁷⁶ Burada İbn Âbidîn'in kastettiği vasi, meselede söz konusu edilen vasi değildir. Buradaki vasi, satım akdini icrâ ederken "bedelin emsal bedel" olduğuna dair sözleşme imzalamamıştır.

⁷⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 73.

⁷⁸ Gabn-i fâhiş davasının açılmayacağına dair mukavele.

Âbidin'e göre, Sayda Müftü Nâibi'nin, Sayda Müftüsü'nün bedelin emsal bedel olup olmadığına değinmemesinin sebebini, "bu meselenin, mezhebin kitaplarında meşhur olması veya sorulan soru kadarına cevap vermekle yetinmesi" şeklinde açıklaması da yeterli bir cevap teşkil etmemektedir. Zira İbn Âbidin'in ifadesiyle, Müftü "kendisine verilen cevaptan ve yapılan uyarıdan önce "emsal bedel" meselesinin meşhur olduğunu bilmesi mümkün olmakla birlikte, vermiş olduğu cevapta meşhur görüşleri de zikrettiğine göre, bilmeyeni bilgilendirmek için bu durumu da ifade etmeliydi. Bütün bunlara ilaveten onun, beyan makamında olması yani bulunduğu konumun detaylı cevap vermeyi gerektirmesinden dolayı bundan kaçınması mümkün değildir. Müftü'nün maksadı gabin delilini önce takdim etmek suretiyle icrâ edilmiş satım akdini fesh etmektir." Sayda Müftü Nâibi'ne gelince, satım akdini feshetmek istediğinde, tarafların vesikasında "bedelin emsal bedel" olduğunu o da pekala biliyordu. O halde onun da söz konusu soruya cevap verirken ihtiyatlı davranması gerekirdi.⁷⁹

- ✦ İbn Âbidin'e göre, mukallid, mezhebinin muteber görüşüne muhalif hüküm verirse, hükmü geçerli olmaz. Aynı zamanda Devlet başkanı, hakimi mezhebinin sahih görüşüyle kayıtladığında, hakim bu kayıtlamanın dışına çıkamaz. Bu bağlamda Nâib "fesh" hükmüyle mezhebin muteber görüşüne muhalif davrandığı gibi Devlet başkanının kayıtladığı sınırı da aşmış bulunmaktadır. Bu durumda Nâib'in verdiği hükmün bağlayıcılığı bulunmamaktadır.⁸⁰
- ✦ İbn Âbidin'e göre, Nâib, gabin-i fâhiş davasında akdin feshedilebileceğine delil getirirken aynı zamanda tağrîrli gabin-i fâhiş durumunda bey'in feshedilmesinin "zâhiru'r-rivâye", "sahih", "müftâ bih", "âlimlerin üzerinde icmâ ettiği görüş" olduğuna da delil getirmektedir. Böylece Nâib, mezhepte kullanılan en güçlü lafızları kendi aleyhine delil getirmiş olmaktadır. Bu durumda Müftü ve kardeşi Nâib'in gabin-i fâhiş gerekçesiyle akdin feshi hususundaki görüşleri Hanefî mezhebinin muteber görüşüne muhalif olmaktadır.⁸¹
- ✦ Son olarak İbn Âbidin, Nâib'in ve kardeşi Müftü'nün Hayreddin er-Remlî'den naklettikleri ibarenin⁸² Remlî'de bulunmadığını ifade eder.⁸³

⁷⁹ Âbidin, *Mecmû'a*, II, 73.

⁸⁰ Âbidin, *Mecmû'a*, II, 73, 75.

⁸¹ İbn Âbidin, *Mecmû'a*, II, 73.

⁸² Remlî'de bulunmayan nakil şudur: "Âlimlerimizden çoğu gabin-i fâhiş içeren bey' akdinin mutlak surette bozulacağına dair fetva vermişlerdir. Müteahhirün âlimleri tağrîrle birlikte gabin-i fâhiş içeren akitletiren mutlak surette bozulacağına dair görüş birliğine vardılar. İlk görüşü insanların maslahatına daha uygun olmasıyla illetlendirdiler. Hâkim bu durumu dikkate alır ve bu doğrultuda hüküm verirse, verdiği bu karar yürürlüğe girer. Çünkü bu, en doğru görüştür. Âlimlerimizden birçoğu da bununla fetva vermiştir." Bkz. İbn Âbidin, *Mecmû'a*, II, 67; Nâibin aynı metni nakli için İbn Âbidin, *Mecmû'a*, II, 69.

İbn Âbidîn'in gabin hakkındaki görüşlerinin Hanefî mezhebi içerisinde önceden beri uygulamada da kabul gören görüş olup olmadığını göstermede fetvâ kitaplarının önemli olduğunu düşündüğümüz için bir kısım fetva kitabına bakmayı uygun gördük. Fetva kitaplarında İbn Âbidîn'in savı doğrultusunda fetvalar bulunduğunu tespit ettik.⁸⁴

Bu kısımdan sonra İbn Âbidîn aktarılan ibarenin bir an için Remlî'de bulunduğunu varsayarak akıl yürütmeye başlar. Ona göre Remlî'den aktarılan görüş kabul edilse bile durum değişmemektedir. Bu durumda Remlî'nin kastettiği şahıslar müctehidlerdir. Müctehidler ictihad etmek suretiyle zayıf rivayetle amel edebilirler. Halbuki mukallit hakimin kendi rey'i olmaz. O, ancak mukallit müftü gibidir. Dolayısıyla mukallit hakimin gabn-i fâhiş gerekçesiyle red hükmü vermesi kabul olunamaz. Zira bu, mezhebin güvenilir kaynaklarının ve zâhiru'r-rivâyenin görüşüne aykırıdır.⁸⁵

Nâib ile aralarındaki ihtilafın ana kaynağını, rivayet edilen görüşlerden hangisinin muteber kabul edileceği hususunun teşkil ettiğini söyleyen İbn Âbidîn, zâhiru'r-rivâyenin sahih gördüğü görüşün dışına çıkmanın doğru olmadığını ispat mahiyetinde deliller getirmektedir. Biz "rivayette tercih" mevzuunu sistematik olması açısından İbn Âbidîn'in yaptığı nakilleri sıralayarak ele alacağız:

- ✦ Bir görüş, zâhiru'r-rivâyenin dışında kaldığında, diğer bir ifadeyle onunla çeliştiğinde, müctehid için artık ortada böyle bir görüş kalmamış demektir.⁸⁶
- ✦ Bir mesele, zâhiru'r-rivâyede değil de başka rivayetlerde yer alıyorsa, diğer rivayete dönmek tek seçenek olarak ortaya çıkar.⁸⁷ İbn Âbidîn, bu naklin ardından burada zikredilen husustan hareketle zâhiru'r-rivâyeye zikredildiği takdirde, bu rivayeti esas almanın tek seçenek olduğunu belirtmektedir.⁸⁸
- ✦ Mukallit hakimin ancak mezhebinin zahiriyle hüküm vermesi caiz olup, şazz rivayetle hüküm vermesi caiz değildir. Ancak alimler fetva şazz rivayete gö-

⁸³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 73. İbn Âbidîn bu ibareyi *el-Fetâva'l-Hayriyye*'de Kitâbu'l-bey', Kitâbu'l-kâzâ, Kitâbu'd-dâvâ gibi bölümlerde aradığını fakat bulamadığını ifade eder. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 73, 74. Bizde yaptığımız tetkik sonucunda bu ibareye ulaşamadık.

⁸⁴ Ali Haydar Efendi, *a.g.e.*, I, 297; Abdurrahim Efendi, Menteşezâde (1128/1716), *Fetevây-ı Abdurrahim, Dârü't-Tibâati'l-Ma'mûre*, İstanbul 1243., II, 29-31; Yenişehirî, Abdullah b. M. el-Hanefî (1159/1746), *Behçetü'l-Fetâvâ*, (nşr., el-Aynî M. Fikhî), Muhammed Recai Matbaası, İstanbul 1266., s. 287-288.

⁸⁵ İbn Âbidîn bu görüşlerini te'yit için "Bil ki! Bu konuda görüş hakime aittir, denilen yerde kastedilen hakim, ictihad kabiliyeti olan hakimdir." şeklinde *ed-Dürri'l-muhtâr*'dan bir alıntı yapmaktadır. Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74; Haskefî, *a.g.e.*, II, 61.

⁸⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a* II, 74; İbn Nüceym, *a.g.e.*, VI, 294.

⁸⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74; İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 89.

⁸⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74.

redir, şeklinde açıkça beyanda bulunmuşlarsa, şâz rivayetle de hüküm verilebilir.⁸⁹

- ✦ Fetva farklı farklı geliyorsa zâhiru'r-rivâyeye tercih edilir.⁹⁰
- ✦ Sahih ibareler farklılık arz ediyorsa, zâhiru'r-rivâyenin araştırılması ve ona dönülmesi vaciptir.⁹¹
- ✦ Zâhiru'r-rivâyeye göre, “dün seni boşadım” sözünden hemen sonra “inşallah demiştim” diyen kocanın sözü kabul edilir. İmam Muhammed'den nakledilen “nâdiru'r-rivâyeye”ye göre ise, kocanın sözü kabul olunmaz ve talak gerçekleşmiş olur. İtimada şayan görüş bu olup fesadın yaygınlaşması sebebiyle ihtiyaten bu fetva kabul edilir.⁹²
- ✦ İhtilaf ve tercih her nerede vaki olursa olsun vacip olan, zâhiru'r-rivâyeye dönmektir. Çünkü onun dışındaki görüş bizim alimlerimiz tarafından kabul edilen bir görüş değildir.⁹³
- ✦ Hakim, müftü gibi Ebû Hanîfe'nin görüşünü mutlak olarak alır. Sonra Ebû Yusuf'un görüşünü sonra Muhammed'in görüşünü sonra Züfer ve Hasan bin Ziyad'ın görüşünü alır. Müctehid değilse kendi reyine dayanarak haber veremez. Mukallid, mezhebinin güvenilir kaynağına muhalefet ederse, onun hükmü geçerli değildir.⁹⁴
- ✦ Müctehid olmayan birisi kasıtlı olarak mezhebinin hilafına hüküm verirse, onun verdiği hüküm ittifak edildiği üzere geçersizdir.⁹⁵
- ✦ Bütün bunlar müctehid hakim içindir. Mukallide gelince, Ebû Hanîfe'nin mezhebiyle hüküm vermesi için hakimliğe getirilmiş olup muhalefet etmeye malik değildir.⁹⁶

İbn Âbidîn'in yapmış olduğu bütün bu nakiller, onun, birbirine muhalif iki görüşle fetva verildiğinde mezhebin açık görüşü olan zâhiru'r-rivâyeden dönülmeyeceğini kabul ettiğini, rivayet edilen iki görüş sahih kabul edildiğinde ise, bu görüşlerden hangisi zâhiru'r-rivâyede bulunuyorsa tercihinin o görüşten yana

⁸⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74. Bu nakil *Enfa'u'l-vesâ'il*'den yapılmıştır.

⁹⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74; İbn Nüceym, *a.g.e.*, III, 293.

⁹¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74; İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 296.

⁹² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 74-75; İbn Nüceym, *a.g.e.*, IV, 40-41.

⁹³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75.

⁹⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75; Haskefi, *a.g.e.*, II, 61.

⁹⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75; Haskefi, *a.g.e.*, II, 67. İbn Âbidîn'e göre, hakim, kasıtlı olarak mezhebine muhalif karar veriyorsa, bu durumda bu hakimin verdiği hüküm geçersizdir. Bir diğer hakime bu karar arz edildiğinde, bu hakim kararı uygulamaz. İmameyn'e göre unutarak dahi mezhebin hilafına verilen hükmü diğer hakim uygulamaz. İtimada şayan görüş budur. Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75.

⁹⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75; İbn Nüceym, *a.g.e.*, VII, 10.

yaptığını, birbirine muhalif iki görüşün sahih olanı belirtilmemişse, bu durumda o görüşleri açıklanmamış saydığını göstermektedir.

Zâhiru'r-rivâyeyi Ebû Hanîfe'nin görüşü olarak tanımlayan İbn Âbidîn'e göre, buna muhalif olan görüş mezhep dışı sayıldığı için, "gabn-i fâhiş gerekçesiyle satım akdinin feshi" görüşü mezhep dışı olmaktadır. Yine ona göre, "fetvanın her iki kavle göre verildiği"nin söylendiği yerde Ebû Hanîfe'nin mezhebinden olan mukallit müftü ve hakimin Ebû Hanîfe'nin mezhebine tâbi olması gereklidir. Ebû Hanîfe'nin mezhebinden kasıt ise, daha önce söylendiği gibi, ondan sahih olarak nakledilen ve zâhiru'r-rivâyeye diye tabir olunan görüşlerdir.⁹⁷

Sayda Müftüsü'ne ve onun Nâibi'ne karşı yapmış olduğu nakillerin gerçeği ortaya koyduğunu ve bundan sonrasının dalâlet olduğunu belirten İbn Âbidîn, bu ikisine hitap ederek, sahip oldukları görüşün, alimlerin çoğunun verdiği fetvaya, sahih olan görüşe ve burada geçen nakillere aykırılığını anlamış olmaları gerektiğini söylemektedir.⁹⁸ Daha sonra "Anlamadıysan (bu sebeple böyle davranıyorsan) bu bir musibettir/Yok anlıyorsan (buna rağmen böyle davranıyorsan) bu daha büyük bir musibettir." şeklinde manzum olarak Nâib'e serzenişte bulunan İbn Âbidîn, Nâib'in "tabiinden gelen nakil hususunda bizde fikir yürütürüz, onlar adamsa, bizde adamız" naklinde bulunmasını yadırgadığını ifade eder. Çünkü ona göre, Nâib bu sözün muhatabı olacak ilmi yeterliliğe sahip değildir.⁹⁹

Müftü veya hakimin, mezhebinin tercih edilen görüşünü bilmesi ve buna göre hüküm vermesi gereğinden hareket ederek Nâib'in bu tavrını usûle aykırı bulan ve bir anlamda keyfi tutum olarak değerlendiren İbn Âbidîn, diğer mezheplerin bu konu hakkındaki yaklaşımlarının da aynı şekilde olduğunu belirtmektedir. Nitekim İbn Hacer el-Mekkî'den yaptığı alıntıya göre, müftünün, araştırma yapmadan iki görüşten dilediğiyle fetva vermesi caiz değildir. Üstelik bu hususta ihtilaf da yoktur. Tercih edilen görüş dışında hüküm ve fetva vermek helal değildir. Çünkü bu, hevaya ittibadır. Nefse ittiba ise icmâen haramdır.¹⁰⁰

İbn Âbidîn'e göre, müctehidin görüşlerinde çelişki olmaması evladır. Bu bakımdan bu görüşler hakim tarafından uzlaştırılır. Bu mümkün olmazsa usûl kitaplarında ve diğer kitaplarda yer aldığı üzere hakim tercihte bulunur.¹⁰¹ İbn

⁹⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 76.

⁹⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 76.

⁹⁹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 76.

¹⁰⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77, İbn Hacer el-Mekkî, *a.g.e.*, IV, 304.

¹⁰¹ İbn Âbidîn bu görüşünü Tahrîr'den yaptığı şu nakille teyit eder: "Bir müctehidin bir meselede iki görüş beyan etmesi sahih olmaz. Bu çelişki ifade eder. Çelişki ifade eden görüşlerinden son söylediği biliniyorsa bu görüşe rücû ettiği kesinleşmiş olur. Aksi takdirde (bilinmiyorsa) ondan sonra gelen müctehidin kalbine şehadetiyle (danışmasıyla) tercihi vacip olur (gerekir). O iki görüşten biri hakkında onu teyit eden başka bir nakil varsa bu durumda bu görüş o müctehidin sahih görüşüdür. Ammi olan kişi en takvalı ve en bilgili müftünün fetvasına tabi olur. Fıkıhla

Âbidîn bu hususta “*Resmü'l-müfti*” adlı risâlesine bakılmasının uygun olacağını belirtir.¹⁰² Bundan dolayı biz de “*Resmü'l-müfti*” ye müracaat etmeyi uygun bulduk. İbn Âbidîn bu risâlede fetva vermede ve amel edilmede mezhebin muteber görüşüne uymanın vacip olduğunu ve bunun dışına çıkmanın caiz olmadığını ifade eder.¹⁰³ Bu durumda mukallid müftü, fetvasında referans edindiği kişinin ilmi derecesini ve müctehid tabakasının hangisinde bulunduğunu bilmesi gerekir. Ancak bu şekilde birbirine zıt iki rivayet arasında tercih kudretine sahip olabilir.¹⁰⁴ Ayrıca bu hususta referans gösterilen kaynak da önem arz etmektedir. Zayıf rivayetleri ihtiva eden ve muhtasar olan kitaplar fetva vermek için uygun değildir. Mesela *Şerhu'n-Nukâye* adlı eser, *el-Kunye* gibi zayıf görüşleri naklettiği, *Dürrü'l-muhtâr*, muhtasar olduğu için bu gurup kaynaklardandır.¹⁰⁵ Bu risâledeki malumata göre fıkıh bilginleri yedi tabakadır:

- ✦ Dinde müctehidler (el-Müctehidûn fi'ş-şer'i): Dört mezhep imamının da buldukları bu tabaka fakihleri usûl ve fûrûda istiklâle sahiptirler. Bu fakihler kimseyi taklit etmezler. Ayrıca kendi tespit ve buluşları olan usûle dayanarak dinin ana kaynaklarından fer'i hüküm çıkarırlar.
- ✦ Mezhepte müctehid olanlar (el-Müctehidun fi'l-mezheb): Ebû Yusuf, İmam Muhammed gibi fıkıh bilginlerinin dahil bulunduğu tabakadır. Bunlar usûlde üstatlarına tâbî olup fûrûda istiklâle sahiptirler. Üstatlarının usûlüne göre kaynaklardan hüküm çıkarırlar ve bu hükümlerde üstatlarına muhalefet edebilirler.¹⁰⁶
- ✦ Meselede müctehid olanlar (el-Müctehidun fi'l-mesâ'il): el-Hassâf (261/875), et-Tahavî (321/933), Ebû'l-Hasan el-Kerhî (340/951), el-Halvânî (456/1064), es-Serahsî (483/1106), el-Pezdevî (482/1089), Fahrüddîn Kâdî Han (592/1196) gibi fakihler usûl ve fûrûda mezhep imamlarına muhalefet edemezler. Yalnızca mezhep imamlarının icihad etmedikleri meseleleri, onların usûlüne göre icihad etmek suretiyle hükme bağlarlar.¹⁰⁷
- ✦ Tahric yapanlar (el-Muharricûn): Ebû Bekr er-Râzi el-Cessâs (370/980) gibi tahric fakihleri icihad ehliyetine haiz değildirler. Ancak bu fakihler, imamların usûl ve delillerini iyi bildiklerinden onlardan nakledilen görüşleri açıklar-

meşgul olan (Mütefakkıh) müteahhiruna tabi olur ve kendi nazarında daha doğru ve daha uygun olanla amel eder.” Bkz. İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 78; İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid (861/1457), *et-Tahrîr fi usuli'l-fıkh*, Kahire 1932., s. 542-543.

¹⁰² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 78.

¹⁰³ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 10.

¹⁰⁴ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 11.

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 13.

¹⁰⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 11.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 12.

lar. Aynı zamanda birden fazla manaya ihtimali olan ibarelerde ihtimallerden birini tercih ederler ve tahrir yaparlar.¹⁰⁸

- ✦ Tercih¹⁰⁹ yapanlar (Ashâbu't-tercih): Ebû'l-Hasan el-Kudûrî (428/1037), *Hidâye* müellifi el-Mergînânî (593/1197) bu tabakaya örnektir.¹¹⁰
- ✦ Temyiz yapanlar (Ashâbu't-temyiz): Kuvvetli ve zayıf görüşleri, zahir ve nadir rivayetleri birbirinden ayıran mukallitlerdir. *El-Kenz*¹¹¹, *el-Muhtâr*¹¹², *el-Vikâye*¹¹³, *el-Mecmâ*¹¹⁴, gibi fıkıh kitaplarının yazarları bu tabakaya örnektir.¹¹⁵
- ✦ Tam mukallitler (el-Mukallidu'l-mahz): Yukarıdaki tabakalara girmeyen, araştırıp bulduklarını nakleden fıkıh bilginleridir.¹¹⁶

İbn Âbidîn'in yaptığı bu tasnif iki noktadan tenkid edilmiştir. Birinci tenkide göre ilk üç tabakadan sonrakileri ayrı ayrı tabakalar kabul etmek yanlıştır. Bu tabakalara girenler mukallid fıkıh bilginleridir. Dolayısıyla bunlar bir tek sınıfı ifade eder. Yedinci tabakadakiler ise fıkıh bilgini olmadıkları için bu sınıflama içinde sunmak doğru değildir. İkinci tenkide göre, tabakalara örnek gösterilen şahıslar isabetli bir şekilde yerleştirememişlerdir. Örneğin, Cessas'ın yeri müctehid fi'l-mesâ'ildir.¹¹⁷

Hanefilerde ilk üç tabakanın, ictihadlarıyla fetva verebilecekleri ittifakla kabul edilmiştir. Tahrir ehlinin bu metodu kullanmak suretiyle fetva vermesinin cevazı mevzuunda üç görüş vardır:

- ✦ Kat'i surette caiz değildir.
- ✦ Daha yukarı dereceden müctehid yoksa caizdir.
- ✦ Kat'i surette caizdir.

Bunlardan birinci görüş zayıf, ikincisi tercihe şayandır. Tahrir ehli olmayan mukallitlerin tahrir yoluyla fetva vermeleri tecviz edilmemiş, ancak ehlinin verdiği fetvaları nakletmeleri caiz görülmüştür.¹¹⁸

¹⁰⁸ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 12.

¹⁰⁹ Tercihden maksat, tek mezhebe ait ve aynı mesele ile ilgili birkaç görüşten birini diğerine tercihtir. Bkz. Karaman, Hayreddin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, Yenişafak, İstanbul 1995., II, 93.

¹¹⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 12.

¹¹¹ Müellifi Ebû'l-Berâkât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (710/1310).

¹¹² Müellifi Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî (683/1284).

¹¹³ Müellifi Tâcû's-Şerî'a Mahmûd b. Sadru's-Şerî'a Ahmed.

¹¹⁴ Müellifi Ahmed b. Ali (İbn es-Sââtî).

¹¹⁵ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 12.

¹¹⁶ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, I, 12.

¹¹⁷ Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, II, 93.

¹¹⁸ Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, II, 99.

C. RİSÂLENİN KAYNAKLARI

Risâlede, doğrudan atıfta bulunulan kaynaklar göz önüne alındığında, hicri VIII. yy.¹¹⁹ ve sonrası müelliflerin eserleri yer almıştır. Bu kaynaklar daha çok fetva ve furu fıkıh eserlerinden oluşmaktadır. İbn Âbidîn, risâlesinde daha çok Hanefî mezhebine mensub alimlerin eserlerini kaynak göstermiştir. Özellikle gabin mevzuunda atıfta bulunduğu kaynaklar, Hanefî kaynaklarıdır. Fakat rivayetlerin tercihi mevzuunda, Şafiî fakih İbn Hacer el-Mekki'den de alıntı yapmıştır. İbn Hacer vasıtasıyla Şafiî fakih İbnu's-Salah ve Mâlikî fakihleri Bâcî ve Karâfî'den faydalanmıştır. Ayrıca Hanefî fakihlerinden olan Kasım b. Kutluboğa vasıtasıyla yine Bâcî'e atıfta bulunmuştur. İbn Âbidîn risâleyi işlerken müftü ve hakimın mezhebinin dışında başka bir görüşle hüküm vermesinin doğru olmayacağını ifade etmişti.¹²⁰ Dolayısıyla İbn Âbidîn'in gabin mevzuunda Hanefî kaynaklarının dışına çıkmamış olması doğaldır. Kanaatimizce İbn Âbidîn'in Hanefî mezhebi dışındaki mezheplere yer vermiş olmasının sebebi, tercih meselesinde, diğer mezheplerin de benzer görüşü paylaşıyor olmalarıdır.¹²¹ Nitekim İbn Âbidîn'in, İbn Hacer'den yaptığı nakilde müftü ve amel edenin mezhepte tercih edilen görüşün dışına çıkmamaları gerektiği hususunda icmâ oluştuğu ifade edilir.¹²² İbn Âbidîn'in bu nakillere yer vermesi, kendisinin de bu hususta icmâ oluştuğuna katılıyor olduğunu gösterir. Böyle bir durumda İbn Âbidîn'in tercih mevzuunda diğer mezhep fakihlerine yer vermiş olması tabiidir.

Aşağıda sıralayacağımız kaynaklar risâledeki kullanım sırasına göre sıralanmıştır:

- ✦ *el-Fetâva'l-Hayriyye fî nef'i'l-beriyye*: Hayruddin b. Ahmed b. Zeynuddin b. Abdulvehhâb el-Eyyûbî el-Uleymî el-Fârûkî er-Remlî (1081/1671)¹²³ tarafın-

¹¹⁹ Malik et-Tâi'nin *Teshîlü'l-fevâid* aslı eserinden alıntılanan ibare dikkate alındığında VII. yy. doğrudan atıfta bulunulan kaynaklar için başlangıç olur. Bu alıntının muhtevasının konuyla birebir ilgisi bulunmadığı için VIII. yy'ı esas almış bulunmaktayız.

¹²⁰ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 75.

¹²¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77; İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 304., Tercih ve iftâ usûlüne dair Şafiilere ait olan ve Hanbelî ve Mâlikî fukahasının tasniflerine de çok yakın olan tasnif İbn Âbidîn'in yaptığı taksimle büyük benzerlik göstermektedir. Bu tasnif: i. Mutlak müstakil müctehid, ii. Mutlak müntesip müctehid, iii. Mukayyed müctehidler veya ashâbu'l-vücûh, iv. Mezhep içinde tercih ve açıklamalar yapan fakihler, v. Mezhebi iyi anlayan ve doğru nakledenler. Bu durum da İbn Âbidîn'in bu mevzuuda niçin diğer mezheplere yer verdiğinin gerekçesi olarak gösterilebilir. Verdiğimiz tasnif için bkz. Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, II, 93-94.

¹²² İbn Âbidîn, *Mecmû'a*, II, 77; İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 304.

¹²³ Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, İstanbul 1951., I, 358; Serkis, Yusuf b. İlyas b. Musa ed-Dımeşki (1351/1932), *Mu'cemü'l-matbû'ati'l-Arabiyye ve'l-mu'arabe*, Matbaatu Serkis, Kahire 1928., I, 951; Brockelmann, Carl (1375/1956), *Geschichte der arabischen Litteratur*, E. J. Brill, Leiden 1949., II, 408; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 432; Zirikli, Hayreddin (1396/1976), *el-A'lâm: Kâmus-u terâcîm*, Mat-

dan yazılan bu eser, müellifin oğlu tarafından derlenmeye başlanmış, "mehr" babına geldiğinde onun vefat etmesi üzerine İbrahim b. Süleyman el-Cinîni tarafından tamamlanmıştır. Eserin, Bulak 1300¹²⁴, İstanbul 1311, Kahire 1275-1276, 1310 (İbn Âbidîn'in *el-Ukûdu'd-dürriyye fî Tenkihî'l-fetavâ'l-hâmidîyye* adlı eseriyle birlikte) gibi çeşitli baskıları yapılmıştır.¹²⁵

- ✦ *Tenvîru'l-ebşâr ve câmiu'l-bihâr*: Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim et- Timurtâşî el-Gazzî (1004/1595)¹²⁶ tarafından mutemet kitaplardan derlenerek telif edilen bu eser 995/1587 tarihinde tamamlanmıştır.¹²⁷ Haskefî (1088/1677) bu eseri *ed-Dürrü'l-muhtâr* adıyla şerh etmiş, İbn Âbidîn de bu şerhe *Reddü'l-muhtâr* adıyla haşiye yazmıştır.
- ✦ *ed-Dürrü'l-muhtâr*: Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hisnî el-Ensârî el-Haskefî (1088/1677)¹²⁸ tarafından yazılan bu eser, Timurtâşî'nin *Tenvîru'l-ebşâr* adlı eserinin şerhidir. Eserin, Kalküta 1243¹²⁹, 1268¹³⁰, Leknev 1280¹³¹, 1293 (Hintçe tercümesiyle), Hâşimî 1277, Nevalkişar 1294, Bombay 1300-1302¹³², 1309¹³³, Lahor 1305. Brij Mohar Dayal'ın nikah ve Muhammedan Law Translation Series, II. Baskı, Leknev 1913¹³⁴ gibi çeşitli baskıları vardır.
- ✦ *el-Bahrü'r-râ'ik*: Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (970/1562)¹³⁵ tarafından yazılan eser, Neseffî'nin *Kenzü'd-dekâik* adlı eserinin şerhidir. İbn Nüceym'in "icâre-i fâsid" bahsine kadar tamamlayabildiği eseri¹³⁶ Muhammed b. Hüseyin et-Tûrî (1004/1595) tamamlamıştır.¹³⁷ Kahire

baatu Kustasus, Kahire 1954., II, 374-375; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-mü'ellifin: terâcîmü musannifi'l-kütübî'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut ts., IV, 132; Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1999., s. 287.

¹²⁴ Brockelmann, *GAL*, II, 408.

¹²⁵ Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 432. Remli'nin bu eserine Sayda Müftüsü, Sayda Müftü Nâib'i ve İbn Âbidîn atıfta bulunmuştur.

¹²⁶ Bağdadlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 262; Brockelmann, *GAL*, II, 403-404, *Suppl.*, II, 427-429; Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 117.

¹²⁷ Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1067/1657), *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr. M. Şerafettin Yaltkaya), -ofs-, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941., I, 501.

¹²⁸ Bağdadlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 295, 296; Serkis, *a.g.e.*, I, 778; Brockelmann, *GAL*, II, 404, *Suppl.*, II, 428; Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 188; Kehhâle, *a.g.e.*, XI, 56, 57.

¹²⁹ Serkis, *a.g.e.*, I, 779.

¹³⁰ Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 428.

¹³¹ Serkis, *a.g.e.*, I, 779.

¹³² Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 428.

¹³³ Serkis, *a.g.e.*, I, 779.

¹³⁴ Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 428.

¹³⁵ Atâî, Nev'izâde Atâullah Efendi (1045/1635), *Hadâiku'l-hakâ'ik fî tekmileti'ş-Şekâ'ik*, Matbaai Âmire, İstanbul 1985., I, 34; Bağdadlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, 378; Serkis, *a.g.e.*, I, 265; Brockelmann, *GAL*, II, 401.

¹³⁶ Serkis, *a.g.e.*, I, 265.

¹³⁷ Özel, Ahmet, *Haneffî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1990., s. 117.

1311 de basılmış olup eserin ilk yedi cildi İbn Nuceym'e, sekizinci cildi ise Muhammed b. Hüseyin et-Tûrî'ye ait tekmiledir.¹³⁸ Eserin kenarında İbn Âbidîn'in *Minhatu'l-hâlik* adlı eserinin hâşiyesi bulunmaktadır.¹³⁹

- ✦ *el-Fetâva'r-Rahîmiyye fî Vâkıâtî's-sâdâti'l-hanefiyye*: Eser Abdurrahim b. Ebi'l- İshak b. Muhammed b. Ebi'l-Lutf el-Hüseyinî el-Makdîsi (el-Kudsî) (1104/1692) tarafından yazılmıştır.¹⁴⁰
- ✦ *Hâşiyetü'l-Eşbâh*: Burhânuddin İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Birî, İbn Birî (Pirizâde)'nin (1096/1688)¹⁴¹ İbn Nuceym'in "*el-Eşbâh ve'n-nezâir*" adlı eserine "*Umdetu Zevi'l-besâir*" adıyla yaptığı şerhtir.¹⁴²
- ✦ *Fethullahi'l-mubîn*: Ebû's-Suûd Muhammed b. Ali İskender el-Hüseyinî el-Mısrî (1172/1759)'nin Molla Miskin'in (954/1547) *Kenzu'd-dekâik*'e yaptığı şerhinin hâşiyesidir.¹⁴³
- ✦ *Enfa'u'l-vesâil ilâ tahrîri'l-mesâil*: Necmuddin (Burhâneddin) İbrahim b. Ali b. Abdulvâhid b. Abdulmun'im et-Tarsûsî (758/1358) tarafından Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarına dayanılarak telif edilen bu eser kazâi meseleleri toplayan muhtasar bir eserdir.¹⁴⁴
- ✦ *Tashîhu'l-Kudûrî*: Ebû'l-Fadl (Ebû'l-Adl) Zeynuddin Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah el-Mısrî'ye (879/1474)¹⁴⁵ ait olan ve Kudûrî *Muhtasar*'ının tashihi olan bu eser, Mağribizâde tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁴⁶
- ✦ *el-Fetâva'l-kübra'l-heysemiyye'l-fıkhiyye*: Ebû'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali Hacer el-Heytemî (el-Heysemî) el-Mekkî'ye (974/1567)¹⁴⁷ ait olan bu eserin Kahire 1308, 1303¹⁴⁸ gibi baskıları yapılmıştır.

¹³⁸ Serkîs, *a.g.e.*, I, 265.

¹³⁹ Özel, *a.g.e.*, s. 117. Bu esere hem İbn Âbidîn ve hem de Nâib atıfta bulunmuştur.

¹⁴⁰ Bağdadlı İsmail Paşa (1338/1920), *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr., Muhammed Şerafettin Yaltkaya), Mektebetü'l-İslamiyye ve'l-Cağferi Tebrîzi, Tahran 1967., II, 156; Brockelmann, *GAL*, II, 576, *Suppl.*, II, 648; Kehhâle, *Mû'cemü'l-mü'ellifin*, V, 211.

¹⁴¹ Tâhir, Bursalı Mehmed (1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333., I, 261; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 425, 647; Ziriklî, *a.g.e.*, I, 29.

¹⁴² Tâhir, *a.g.e.*, I, 262; Brockelmann, *GAL Suppl.*, 425, 647.

¹⁴³ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 142-143.

¹⁴⁴ Özel, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁴⁵ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1632; Ziriklî, *a.g.e.*, VI, 14, 15; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 278.

¹⁴⁶ Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 296.

¹⁴⁷ Gazzî, Ebû'l-Mekârim Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-sâ'ire fî a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*, (nşr., Cebrail Süleyman Cebbur), Beyrut ts., III, 111; Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 146; Serkîs, *a.g.e.*, I, 81-82; Brockelmann, *GAL*, II, 508.

¹⁴⁸ Serkîs, *a.g.e.*, I, 84.

- ✦ *et-Tahrîr*: Kemâluddîn Muhammed b. Abdolvâhid b. Mesud İbnü'l-Humâm es-Sivâsî el-İskenderî'nin (861/1457)¹⁴⁹ fıkıh usûlüne dair bir eseridir. Eserin Bulak 1316, 1317, 1318 (İbn Emir el-Hâcc'ın *et-Tahrîr ve't-tahbîr* adlı şerhi ve İsnevî'nin *Nihâyetü's-sûl* adlı eseriyle) gibi baskıları bulunmaktadır.¹⁵⁰
- ✦ *Tebyînu'l-hakâik*: Ebû Muhammed (Ömer) Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeyla'î el-Bârîî (743/1343) tarafından Hâfizüddîn en-Nesefî'nin (710/1310) *Kenzu'd-dekâik* adlı eserine yapılan şerhtir.¹⁵¹ Eserin Leknev 1302, Kahire 1303, Bulak 1313, 1315 gibi baskıları bulunmaktadır.¹⁵²
- ✦ *Gunyetu'l-mütemellî fi şerhi Munyeti'l-musallî*: Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (956/1549)¹⁵³ tarafından kaleme alınan eser, Kaşğârî'nin taharet ve namaza dair eserinin şerhi olup Halebi Kebîr adıyla bilinmektedir. Eserin İstanbul 1295, 1312, 1325¹⁵⁴, Leknev 1222, 1323, Lahor 1310, 1314¹⁵⁵ gibi baskıları bulunmaktadır.
- ✦ *Teshîlu'l-fevâid ve Tekmilu'l-makâsid fi'n-nahiv*: Cemâluddîn M. b. Abdullah b. M. b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi el-Ceyânî el-Endülûsî, İbn Mâlik el-Mâlikî (672/1273)¹⁵⁶ ait olan bu eser nahiv kitabıdır.

III. SONUÇ

Araştırma konusu yaptığımız risâlenin tam adı, İbn Âbidîn'in konuyla ilgili kanaatini ortaya koymaktadır. Buna göre, tağrîr unsuru bulunmadığı sürece aldanan kişinin, aldanma aşırı oranda olsa bile, mahkeme kararıyla bu akdi fesih yetkisi bulunmamaktadır. İbn Âbidîn'in *Gabin Risâlesi*'nde yapmış olduğu nakillere bakarak, onun, birbirine muhalif iki görüşle fetva verildiğinde mezhebin açık görüşü olan zâhiru'r-rivâyeden dönülmeyeceğini kabul ettiğini, rivayet edilen iki görüş sahih kabul edildiğinde ise, bu görüşlerden hangisi zâhiru'r-rivâyede bulunuyorsa tercihini o görüşten yana yaptığını, birbirine muhalif iki görüşün sahih olanı belirtilmemişse, bu durumda o görüşleri yok saydığını göstermektedir.

¹⁴⁹ Tâhir, *a.g.e.*, I, 221; Serkis, *a.g.e.*, I, 278; Brockelmann, *GAL*, II, 99, *GAL Suppl.*, II, 91; Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 134-135, Kehhâle, *a.g.e.*, X, 264.

¹⁵⁰ Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 92.

¹⁵¹ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 358; Serkis, *a.g.e.*, II, 92, Brockelmann, *GAL*, II, 99.

¹⁵² Özel, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁵³ Gazzî, *a.g.e.*, I, 77; Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 27; Serkis, *a.g.e.*, I, 13; Brockelmann, *GAL*, II, 570, *Suppl.*, I, 659; Ziriklî, *a.g.e.*, I, 64.

¹⁵⁴ Serkis, *a.g.e.*, I, 13.

¹⁵⁵ Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 660.

¹⁵⁶ Özel, Ahmet, Yahya Semiz, "İbn Âbidîn'in Kaynakları", Hamdi Döndüren, *İbn Âbidîn Tercümesi Fihristi ve Terimler Sözlüğü*, Şamil Yayınevi, İstanbul ts., s. 224.

Zâhiru'r-rivâyeyi Ebû Hanîfe'nin görüşü olarak tanımlayan İbn Âbidîn'e göre, buna muhalif olan görüş mezhep dışı sayıldığı için, "gabn-i fâhiş gerekçesiyle satım akdinin feshi" görüşü mezhep dışı olmaktadır. Yine ona göre, "fetvanın her iki kavle göre verildiği"nin söylendiği durumlarda Ebû Hanîfe'nin mezhebinden olan mukallit müftî ve hakimin Ebû Hanîfe'nin mezhebine tâbi olması vaciptir. İbn Âbidîn'e göre, Ebû Hanîfe'nin mezhebinden kasıt ise, ondan sahih olarak nakledilen ve zâhiru'r-rivâye diye tabir olunan görüşlerdir.

Metot açısından risâlenin kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Buna göre risâlede uygulanan tasnif metodu gereğince ortaya çıkan sıralama, Sayda Müftüsü'nün fetvası, müellifin karşı cevabı, Sayda Müftü Nâibi'nin bu cevaba reddiyesi ve müellif tarafından bu reddiyeye cevap şeklindedir.